

KNJIŽEVNOST

Sinonimi za književnost so besedna umetnost, literatura, slovstvo, beletristika in leposlovje. Književnost je pojem za množico besedil, ki se po namenu in načinu razlikujejo od neumetnostnih.

Značilnosti:

- posebna oblikovanost
- večpomenskost besed, besednih zvez, povedi in besedil
- izmišljenost (fiktivnost)
- neodvisnost od časa in kraja nastanka
- izvirnost (enkratnost, neponovljivost)
- vplivati skuša na bralčeva čustva, domišljijo, na duhovnost človeka

Vse opisane značilnosti se v vseh literarnih besedilih ne ponavljajo v enaki meri. Tudi od bralcev je odvisno ali te značilnosti v besedilih opazijo.

Kadar bralec dokazuje katere lastnosti je zaznal, katere pogrešal oz. katere so ga prepričale o umetniški vrednosti dela, pravimo da **literarno vrednoti** (literarna kritika).

Književna veda je veda, ki se ukvarja s proučevanjem posebnih značilnosti in razvoja literature. Dve osrednji disciplini sta:

- **literarna zgodovina**: proučuje **razvoj** literarnih pojavov skozi čas
- **literarna teorija**: skuša **odgovarjati** na vprašanja, kaj književnost sploh je, kako so dela vsebinsko in oblikovno sestavljena, kako se uvrščajo v zvrsti, vrste.

KNJIŽEVNE ZVRSTI IN VRSTE

A) LIRIKA

- **izpoveduje** notranja občutja, razpoloženja, stanja
- ponavadi oblikovana v **verzih**
- besedila so **kratka** in **nedialoška**
- **nimajo** zgodbe
- lirik govori o sebi, je najbolj **oseben**
- čas je vedno **sedanjik**
- lirika je lahko **čustvena** ali **miselna**

B) EPIKA

- dela **ripovedujejo** o dogodkih, krajih, časih, ljudeh, o svetu
- v ospredju sta **predmetnost** in **dogajanje**, ki je določeno s časom in prostorom
- besedila so ponavadi v **prozi**
- dela imajo **eno** ali **več** zgodb
- pogosti so **dialogi** med upovedanimi osebami

C) DRAMATIKA

- namenjena je **uprizarjanju** na odru, ekranu ali radijskemu predvajanju
- prikazuje bolj ali manj napete **odnose** med osebami, **dogodke**, **razpoloženja**
- lahko je v **verzih** ali v **prozi**
- po obsegu so različne, vendar so večkrat **obsežnejša** kot ne
- ponavadi imajo **eno** zgodbo
- poglavitna sestavina so **dialogi** med osebami, ki so jim dodane didaskalije

V vsaki književni zvrsti je več književnih vrst:

- a) **LIRSKE VRSTE**: sonet, gazela, glosa, podoknica, epigram, romanca
- b) **EPSKE VRSTE**: ep, novela, roman, povest, legenda, mit
- c) **DRAMSKE VRSTE**: tragedija, komedija, drama, filmski scenarij, radijska igra

Umetniška vrednost

Po umetniški vrednosti se književnost deli na:

- **Visoka** (elitna) književnost: velika **zgoščenost** literarnih lastnosti; velika in **trajna** umetniška vrednost
- **Množična** (lahka, trivialna) književnost: je hitro **razumljiva**, oblikovana po vnaprej **predvidenih** vzorcih, dostopna **manj** zahtevnemu bralcu

STIL ALI SLOG

To je **način** pisanja, oblikovanja besedila. Veda, ki se ukvarja s **stilom** se imenuje **stilistika**.

- **Zunanji stil /slog**

1. **Zvočni stil / slog**

To so sredstva, s katerimi ustvarimo **glasovno** oz. slišno podobo literarnega dela

2. **Besedni stil / slog**

Besedni stil se ukvarja na eni strani z besedami, izbranimi na **poseben** način, na drugi strani pa s tako imenovanimi '**tropi**', kar so pomensko **spremenjene** besede oz. besede rabljene v **prenesenem** pomenu.

3. **Skladenjske figure / skladenjski slog**

To je tisti del, ki se ukvarja s stilom na ravni **povedi** oz. **stavka**.

4. **Besedilni slog / stil**

So stilni **postopki**, s katerimi oblikujemo **temo** v besedilu (predstavitev, opis, oris, pripoved).

- **Zvočni slog**

1. **Ritem**

Ta beseda pomeni **urejeno** gibanje. V poeziji je ritem menjavanje **naglašanih** in **nenaglašanih** zlogov. Vendar pa se je treba zavedati, da je ritem vselej individualen in ga težko opišemo.

- Metrum

-U-U-U-

Metrum je ritmična mera v **klasičnem** verzu. Je predvidena **shema**, ki v strogih oblikah vezane besede določa **zaporedje** dolgih in kratkih oz. naglašanih in nenaglašanih zlogov. Metrum je abstrakcija ritma v klasičnem verzu. Lahko ga spremenimo v metrično shemo. Osnovna enota metruma je **stopica**.

2. **Glasovne figure**

- **Aliteracija**

Peter peče preste □ soglasniški stik

To je ponavljanje **soglasnikov** na začetku zaporednih besed (lahko tudi navpično po verzih navzdol).

- **Asonanca**

Luna luna □ samoglasniški stik

Je ujemanje **samoglasnikov** ponavadi v zadnjih besedah zaporednih verzov.

- **Rima ali polni stik**

Pomeni ujemanje tako samoglasnikov kot soglasnikov na koncu besed v zaporednih verzih.

- **Besedni slog**

Besedne figure imajo **zvočni** učinek. To so predvsem **ponavljanje** ali **iteracija**.

- **Podvojitve ali geminacija**

Gre za ponavljanje iste besede ali besedne skupine **zaporedoma**.

Pridi, pridi.

Le vkup, le vkup.

- Anafora

Gre za ponavljanje besed na **začetku** zaporednih verzov ali stavkov.

Drug drugemu sva muka lahko,
drug drugemu sva radost lahko.

- Epifora

Gre za ponavljanje istih besed ali besednih zvez na **koncu** verza.

Peruti ptičica **ima**,
plavuti ribica **ima**.

- Anadiploza

Gre za ponavljanje istih besed ali besednih zvez na **koncu** prvega in na **začetku** drugega verza.

Sedaj vi narodom ste **strah**,
strah tudi vas bo zmlél.

- Epanalepsis

Gre za ponovitev besede ali besedne zveze na začetku in koncu verza ali stavka.

Dolžan ni samo, kar veleva mu stan,
kar more, to mož je storiti **dolžan**.

- Mnogovezje ali polisindeton

Kopiči veznike za označitev obilice.
In dež krvav, in solz potok...

- Brezvezje ali asindeton

Zaradi živahnosti govora **opusti** vse veznike.

Voda gine, pada, sahne.

- Refren

Gre za ponavljanje besed ali stavkov na **koncu** raznih verzov ali kitic.

▪ **Tropi**

- Okrasni pridevek

zlikan avto,
kratkih las in sladkih ust

- Poosebitev ali personifikacija

sonce se mi smeje,
drevo je spregovorilo

- Primeri ali komparacija

debel kot sod
najlepša od deklic je Urška bila

- Metafora (prenos pomena)

Izhaja iz primerjave ali komparacije. Z metaforo prav tako primerjamo dve **različni** stvari, jima damo **skupno** točko, skupni imenovalac, vendar ta skupni imenovalac **zamolčimo**. Pomen se prenese z ene besede na drugi. Primerjava je, vendar jo pozna samo pesnik.

oko je kot gorsko jezero
gorsko oko je jezero

- Preimenovanje ali metonimija

a) **Lastnika z lastnino**

Jermanovi so pogoreli do tal.

b) **Kraj s prebivalci**

Cela Ljubljana se je zbrala ob Prešernovem dnevu.

c) **Snov z izdelkom**

Bridka jekla.

d) **Orodje z lastnikom**

Pomoril meč je vse tovariše naše.

- e) **Posoda z vsebino**
Pojesti cel krožnik.
 - f) **Avtor z delom**
Berem Cankarja.
 - g) **Vzrok z učinkom**
Vso strupeno smrt si spil.
 - h) **Abstraktno s konkretnim**
Mladost je norost.
- **Sinekdoha**

Je posebna oblika metonimije, ki temelji na odnosu do **količin**. Zamenjamo **del** s **celoto**, ednino z množino.

Lenega časa strgan rokav.

Zvesto srce in delovno ročico.

Postelja zate tam bo in žlica.

Raba posebnih besed

Pri besednem stilu govorimo tudi o **posebni** rabi besed in različnih **socialnih**, **funkcijskih** in **časovnih** zvrsteh jezika s katerimi avtorji lažje dosežejo svoj namen, ki se jim zdi najbolj učinkovit.

1. Pogovorne besede, dialektizmi, žargonizmi. Slengizmi
2. Popačenke, vulgarizmi
3. Neologizmi, arhaizmi
4. Tujke, pomanjševalnice
5. Stalne besedne zveze oz, frazemi

SKLADENJSKI SLOG

Gre za posebno **oblikovanost** besednih zvez, stavkov, povedi.

1. **Govorniško ali retorično vprašanje**
2. **Spremenjeni stalni besedni red ali inverzija**

Polnoč že zvonila je z vaških zvonov.

Z gost je sinoč sem se vračal domov.

3. **Izpust ali elipsa**

Ti očeta do praga, sin tebe čez prag.

4. **Nagovor ali apostrofa**

Ogovarjanje **odsotnih** ali **umrlih** oseb, živali, rastlin kot, da so pred ustvarjalcem ali kot, da so žive.
Ti gora kljubuješ starosti stoletni, na tebi ne pozna se časa ost.

5. **Pretiravanje ali hiperbola**

Šest mesecev moči tla krvava reka.

Slovenec že mori slovenca, brata.

6. **Stopnjevanje**

Vname se strašni boj, ne boj, mesarsko klanje.

7. **Paralelizem členov**

8. **Vzklik ali eksklamacija**

Kako strašna je slepota človeka!

9. **Zamolk ali aposiopeza**

E, da bi te...

BESEDILNI SLOG

- Opisovanje
- **Opis** (deskripcija)
- **Oris** (ilustracija)
- **Označitev** (karakteristika)
- Dvogovor (dialog)
- Samogovor
- Razlaganje
- Pripovedovanje (naracija)
- Utemeljevanje (argumentiranje)
- Izpovedovanje

PREDJEZIKOVNE PRVINE LITERARNEGA DELA

- SNOV (Tebanski mit)
- MOTIV (upor, sestrski ljubezen)
- TEMA (vprašanje oblasti)
- IDEJA

1. SNOV

To je tista stvarnost, ki obstaja **zunaj** umetnine in **pred** njenim nastankom. Avtorji lahko izbirajo iz dveh vrst snovi, in sicer iz:

- **OSEBNO DOŽIVLJAJSKA** SNOVI: spomini, doživljaji, življenje, sanje, vizija, domišljija
- **NEOSEBNO TRADICIJSKA** SNOV: miti, zgodovinski dogodki, druga umetniška dela, ideologija, neumetnostna besedila

2. MOTIV

To je **snovni** element vsebine in je ponavadi nosilec **konkretnega** pomena. Motiv je konkretna **podlaga** za poznejšo **abstraktno** temo. Imenujemo ga z **eno** ali **dvema** besedama, največkrat s **samostalniki**, ki predstavljajo konkretni svet.

3. TEMA

Vedno raste iz **motiva**. Dobimo jo na vprašanje, **o čem** besedilo govori. Skoraj vedno je **abstraktna**. Navedemo jo z **besedo** ali **dvema**, nikoli s stavkom. Ključna beseda teme je navadno **pojmovni** samostalnik ali **glagolnik** (samostalnik, ki ga naredimo iz glagola).

4. IDEJA

Je **sporočilo** literarnega besedila.

KONKRETNO: oslepitev (pri Ojdipu)

ABSTRAKTNO: vprašanje krivde (pri Ojdipu)

TEMELJNE SESTAVINE LITERARNEGA DELA

To so **prvine**, ki prepletajo celotno umetnino. Delimo jih na: snovne, miselne in čustvene.

- **SNOVNE** so tiste, ki si jih lahko **predstavljamo**, jih zaznavamo s čutili.
- **MISELNE** so **ideje**, **pojmi**, tisto kar **ni** predstavljivo.
- **ČUSTVENE** spominjajo na **čustvena** stanja, **razpoloženja**.